

شناسایی و پایش ناپایداری دامنه‌ای به روش پردازش اینترفرومتری تفاضلی مطالعه موردی: حوضه آبریز گرمی‌چای میانه

جمشید یاراحمدی* - بخش تحقیقات حفاظت خاک و آبخیزداری، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان آذربایجان شرقی
شهرام روستائی - استاد گروه جغرافیای طبیعی، دانشگاه تبریز
محمد شریفی کیا - دانشیار دانشگاه تربیت مدرس
مه آسا روستایی - استادیار سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی ایران

پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۰۷/۱ تأیید نهایی: ۱۳۹۳/۱۲/۱۴

چکیده

امروزه، اینترفرومتری تفاضلی راداری (DInSAR) به عنوان یکی از روش‌های کارآمد در اندازه-گیری جابجایی سطح زمین محسوب می‌شود. به طوری که با استفاده از این فناوری، امکان پایش حرکات کوچک سطح زمین به صورت پیوسته، با دقت بالا و در گستره وسیعی امکان پذیر است. در این پژوهش، از تکنیک اینترفرومتری تفاضلی بر اساس سری زمانی ۶ تصویر راداری از سنجنده PALSAR ماهواره ALOS از ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۰ جهت شناسایی و پایش مناطق ناپایدار دامنه‌ای حوضه آبریز گرمی‌چای استفاده گردید. نتایج حاصله از این تحقیق بر اساس مشاهدات میدانی مورد ارزیابی قرار گرفت. بر اساس نتایج این تحقیق، ۲۰ نقطه ناپایدار در بازه ۹۲ روزه زوج تصویر راداری سال ۲۰۰۷ شناسایی شد که بزرگ‌ترین آن‌ها از نوع لغزش چرخشی بوده و ۱۱ سانتی‌متر در این مدت جابجایی داشته است. بر همین اساس، تعداد ۲۵ نقطه لغزشی نیز در سال ۲۰۰۹ تا ۱۰/۳-۷/۵cm بوده است. نتایج به دست آمده در سال ۲۰۱۰ از برخی جهات قابل مقایسه با دو دوره قبلی بوده به طوری که تعداد مناطق ناپایدار در این دوره کمتر از دو دوره قبلی بوده و توزیع مکانی مناطق ناپایدار نیز عمدها به نیمه شرق حوضه محدود شده است. میزان جابجایی محاسبه شده در این دوره (۲cm تا ۵/۱-) نیز کمتر از دو دوره قبل بوده است. مهم‌ترین نقطه لغزشی شناسایی شده در دوره اخیر، توده لغزشی مجاور سد گرمی بوده که ادامه فعالیت ساختمانی سد را تحت تأثیر قرارداده است.

واژگان کلیدی: اینترفرومتری تفاضلی، تصاویر راداری، ناپایداری دامنه‌ای، حوضه آبریز گرمی‌چای.

مقدمه

حرکات توده‌ای از جمله پدیده‌های مورفودینامیک هستند که تحت تأثیر عوامل مختلفی در سطح دامنه‌های مناطق کوهستانی به وقوع می‌بینند و مهم‌ترین آن‌ها زمین‌لغزش در اشکال مختلف است. زمین‌لغزش‌ها را می‌توان به عنوان حرکت توده‌ای از سنگ، مواد واریزهای و یا بخشی از زمین در جهت شیب دامنه تعریف کرد(کرودن^۱ و وارنز^۲، ۱۹۹۶؛ دایی^۳، لی^۴ و نگای^۵، ۲۰۰۲). این حالت مربوط به مناطقی است که در آن تنفس برخی مواد بیشتر از مقاومت برخی آن باشد و در قالب واژه رایج ناپایداری دامنه‌ای^۶ از آن یاد می‌شود (وان وستن^۷، کریل^۸، دامن^۹ و لوب سنسکا^{۱۰}، ۲۰۰۹). بر اساس برآوردهای اولیه، سالانه حدود ۵۰۰ میلیارد ریال خسارات مالی از طریق وقوع زمین‌لغزش‌ها بر کشور ما وارد می‌شود (کرم، ۱۳۸۰). کشور ایران به دلیل مساعد بودن شرایط جغرافیایی، ضعف مدیریت جامع و عدم رعایت آستانه‌های محیطی به عنوان یک کشور پر خطر بشمار می‌رود. اگر برای دیگر بلایای طبیعی احتمال وقوع هر از چند گاهی قائل شویم، پتانسیل وقوع پدیده لغزش در کشور را باید هر لحظه در نظر گرفت(کمک پناه، منتظم و چندنی، ۱۳۷۳). ایران از نظر بلایای طبیعی جزء ۱۰ کشور اول دنیا بوده و هرساله وقوع زمین‌لغزش‌ها در مناطق مختلف کوهستانی آن خسارات و خدمات قابل توجهی به بار می‌آورد. بر اساس برآورد اولیه، سالانه ۵۰۰ میلیارد ریال خسارات مالی از طریق وقوع زمین‌لغزش‌ها بر کشور تحمیل می‌شود. البته این رقم تنها به خسارات مستقیم اشاره دارد. خسارات غیرمستقیم زمین‌لغزش‌ها مانند هدر رفت خاک، افزایش حجم رسوبات در پشت سدها، تغییر اکوسیستم مناطق لغزشی و از بین رفتن جنگل‌ها ... خساراتی بسیار بیشتر از رقم یادشده بر اقتصاد کشور تحمیل می‌کند(پارسایی و علی‌محمدی، ۱۳۹۱). خسارات ناشی از وقوع زمین‌لغزش‌ها در ایران که با ثبت ۴۹۰۰ مورد از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۷ در سراسر کشور در قالب پروژه بانک اطلاعات زمین‌لغزش‌های کشور صورت گرفته بیش از ۱۲۷ هزار میلیارد ریال برآورد شده است(مرادی و همکاران، ۱۳۹۱). این امر بر اهمیت شناخت هر چه دقیق‌تر و مطالعه بیشتر ابعاد مختلف زمین‌لغزش‌ها افوده و مسئولیت سنگین متولیان امر را گوشزد می‌کند.

مدیریت ریسک و ارزیابی خطر زمین‌لغزش‌ها با شناسایی جامع و تهیه نقشه آن‌ها شروع می‌شود و این امر می‌تواند مبنایی جهت کسب آگاهی از توزیع مکانی و زمانی آن‌ها بکار رود (گازتی^{۱۱}، ۲۰۰۰؛ برادرینونی^{۱۲}، اسلامی میکر^{۱۳} و حسن^{۱۴}، ۲۰۰۳). تاکنون روش‌های متعددی نظریه: تاکثومتری، ترازیابی، فتوگرامتری برداشت کوتاه، مشاهدات حاصل از شبکه‌های ژئودتیکی (GPS)، اینترفرومتری راداری و لیدار جهت مطالعه زمین‌لغزش‌ها بکار رفته است(خوانین زاده، ۱۳۹۰، در اوایل، شناسایی لغزش‌ها عمدتاً بر اساس تفسیر بصری زوج استریوئی عکس‌های هوایی در کنار مشاهدات صحرائی صورت می‌گرفت. هرچند که تفسیر بصری عکس‌های هوایی در ترکیب با بررسی‌های صحرائی، تا به امروز نیز

^۱ Cruden

^۲ Varnes

^۳ Dai

^۴ Lee

^۵ Nagai

^۶ Slope fauler

^۷ Van Westen

^۸ Kerel

^۹ Damen

^{۱۰} Lubsynska

^{۱۱} Guzzetti

^{۱۲} Brardinoni

^{۱۳} Slaymaker

^{۱۴} Hassan

به عنوان یکی از روش‌های مرسوم در نقشه‌برداری زمین‌لغزش‌ها باقی‌مانده است. اما این منابع اطلاعاتی ضمن اینکه برای اکثر مناطق دنیا به صورت به هنگام قابل دسترس نبوده، تهیه آن نیز برای مناطق وسیع هزینه زیادی در برخواهد داشت (هانگ^۱، آدلر^۲ و هافمن^۳، ۲۰۰۷). امروزه با توسعه و پیشرفت در فناوری فضائی، تصویربرداری ماهواره‌ای به عنوان یک منبع اطلاعاتی مفید جایگزین مناسبی در این زمینه شده است. تعداد محدودی از مطالعات پیشین به صورت ابتدائی اقدام به آشکارسازی لغزش‌های بزرگ با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای با تفکیک مکانی پایین نموده‌اند. در حالی‌که، مطالعات امروزی به طور فزاینده‌ای از تصویربرداری با تفکیک مکانی خیلی بالا (نظیر: QuickBird, Ikonos, WorldView-1, Cartosat-1, 2, SPOT-5, ALOS-PRISM) برای تهیه نقشه زمین‌لغزش‌ها استفاده می‌کنند و تعداد سنجنده‌های فعال نیز با ویژگی‌های مشابه سال‌به‌سال در حال افزایش است (وان وستن، کریل، دامن و لوپ سنسکا، ۲۰۰۹).

در سال‌های اخیر، توسعه سریع تکنولوژی فضائی امکان آشکارسازی تغییرات سطح زمین را با دقت بالا فراهم ساخته است. این پیشرفت‌ها مرهون اخذ تصاویر مایکروویو توسط سنجنده‌های SAR در کنار توسعه روش‌های پیشرفت‌های پردازش داده‌های آن‌ها همچون روش اینترفرومتری می‌باشد (فرتی^۴ و همکاران، ۲۰۰۷). در مقایسه با سایر تکنیک‌های دورنمایی، اینترفرومتری راداری (DInSAR) یا InSAR که قابلیت کار در تمام شرایط بد جوی و طول مدت شب و روز را داشته، به عنوان روشی مؤثر و کارآمد در پایش تغییرات آرام سطح زمین محسوب می‌شود.

اینترفرومتری روش استفاده از اختلاف فاز سیگنال‌های برگشتی از سطح زمین در دو تصویر SAR گرفته شده با تأخیر زمانی یا دارای پارالاکس از یک منطقه جهت استخراج ارتفاع و یا اطلاعات مربوط به تغییرات سطح زمین است (آخوندزاده، ۱۳۸۴). رادار دهانه ترکیبی (SAR) یک نوع سیستم تصویربرداری فعال پهلوونگر بوده که سیگنال‌های میکروموج را در فواصل زمانی معین در طول مسیر حرکت به صورت پالس‌های به‌طرف سطح زمین ارسال کرده و سیگنال‌های برگشتی به آتن را در دو حالت دامنه^۵ و فاز^۶ ثبت می‌کند. اساس کار این روش، استفاده از اطلاعات فاز راداری بازتابی از سطح زمین است به‌نحوی که تغییرات ایجادشده در سطح زمین سبب اختلاف فاز در دو تصویر راداری در دو زمان مختلف از منطقه‌ای مشابه می‌شود. با بررسی اختلاف فاز و مدل‌سازی آن، تغییرات سطح زمین قابل کمی‌سازی خواهد بود. به کمک تکنیک اینترفرومتری راداری تصویری به نام اینترفروگرام ساخته می‌شود. یک اینترفروگرام، تصویری است که حاوی اختلاف فاز دو تصویر راداری است که به دقت نسبت به هم ثبت هندسی^۷ شده‌اند. مقدار تغییرات مربوط به فاصله عارضه تا سنجنده راداری در اینترفروگرام موجود است. این تغییرات مربوط به خطای مداری ماهواره (Δ φ_G)، اثر توپوگرافی (Δ φ_T)، جابجایی عارضه (Δ φ_D) و اثرات اتمسفری (Δ φ_{Atm}) می‌باشد. جهت استخراج میزان تغییرات سطح می‌بایست تمام اثرات دیگر از اینترفروگرام حذف گردد (دهقانی و همکاران، ۱۳۸۵). ساده‌ترین روش به منظور مقابله با مؤلفه توپوگرافی، به حداقل رساندن خط مبنای عمودی^۸ زوج تصاویر انتخابی است. به‌این‌ترتیب قسمت اعظم تأثیر توپوگرافی در ایجاد اختلاف فاز از بین می‌رود. به‌منظور بهبود نتایج می‌توان از یک مدل ارتفاعی رقومی زمین استفاده نمود تا بدین ترتیب باقیمانده اثر توپوگرافی را نیز از اینترفروگرام حذف نمود. درنهایت آنچه در تصاویر اینترفروگرام

^۱ Hong^۲ Adler^۳ Huffman^۴ Ferretti^۵ Amplitude^۶ Phase^۷ Co-register^۸ Perpendicular Baseline

مشهود خواهد بود، اختلاف فاز ناشی از جابجایی زمین در راستای دید سنجنده است. رابطه زیر بیانگر عوامل تأثیرگذار در به وجود آمدن اختلاف فاز میان دو تصویر راداری می‌باشد.

$$\Delta\varphi = \Delta\varphi_G + \Delta\varphi_T + \Delta\varphi_D + \Delta\varphi_{Atm} + Noise$$

قابلیت این تکنیک در آشکارسازی و پایش زمین‌لغزش‌ها پیشتر توسط گابریل^۱، گلدشتاین^۲ و زبکر^۳؛ ۱۹۸۹، مسونت^۴ و فیگل^۵، ۱۹۹۸ گزارش شده است. در حقیقت، پیشرفتهای اخیر در اینترفرومتری راداری نظری اینترفرومتری تفاضلی (DInSAR) توجه بسیاری از محققان و دست‌اندرکاران مرتبط با پایش زمین‌لغزش‌ها و ارزیابی مخاطرات محیطی را به خود جلب کرده است و قابلیت این تکنیک در زمینه آشکارسازی و پایش حرکات زمین‌لغزش‌ها در مطالعات مختلفی از طرف فرونیو^۶ و همکاران، ۱۹۹۶؛ روت^۷ و همکاران، ۱۹۹۹؛ کیمورا و یاماچوچی^۸؛ ۲۰۰۰؛ ناقله^۹ و همکاران، ۲۰۰۲؛ برادردنی^{۱۰} و همکاران، ۲۰۰۳؛ کولیسانتی^{۱۱} و همکاران، ۲۰۰۳؛ کولیسانتی و واسکوویسکی^{۱۲}؛ ۲۰۰۶؛ فارینا^{۱۳} و همکاران، ۲۰۰۴؛ هایلی^{۱۴} و همکاران، ۲۰۰۴؛ سینگروی و مولچ^{۱۵}؛ ۲۰۰۴؛ استروزی^{۱۶} و همکاران، ۲۰۰۵؛ باوینگا^{۱۷} و همکاران، ۲۰۰۶ گزارش شده است (نقل از سازمان فضایی اروپا^{۱۸}). اخیراً نیز مطالعاتی توسط (ریدل^{۱۹} و والتر^{۲۰}؛ لی^{۲۱} و همکاران، ۲۰۱۱؛ آگوستنی^{۲۲}؛ باوینگا^{۲۳}، واسوسکی^{۲۴}، نیتی^{۲۵}، نوتریکاتو^{۲۶} و چیارادیا^{۲۷}؛ ۲۰۱۲) در این زمینه صورت گرفته است. استفاده از این تکنیک در زمینه مطالعه زمین‌لغزش‌ها در ایران عمدتاً به تحقیقات گوزل پور و همکاران (۲۰۱۰) در بررسی حرکات توده‌ای سمیرم در جنوب شرق ایران، دژمور و همکاران (۲۰۰۸) در زمینه مانیتورینگ حرکت بطئی زمین‌لغزش بزرگ کهرود در رشته‌کوه البرز- ایران، اکبری و همکاران (۱۳۹۱)، در مطالعه توده لغزشی روستای گوگرد، خوانین زاده (۲۰۱۰) در زمینه پایش زمین‌لغزش‌های حوضه طالقان، رostaی و همکاران (۱۳۹۲) آشکارسازی زمین‌لغزش‌های حوضه آبریز گرمی چای میانه برمی‌گردد.

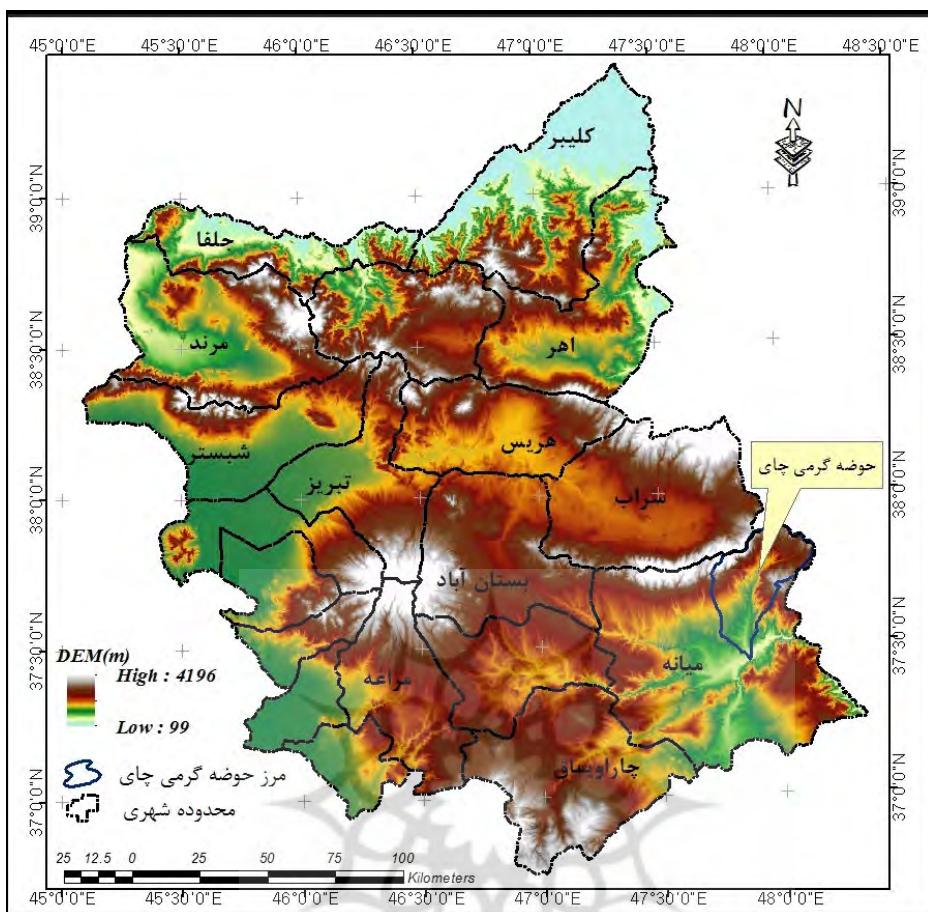
این تحقیق باهدف آشکارسازی زمین‌لغزش‌های فعال در حوضه آبریز گرم چای میانه با روش اینترفرومتری تفاضلی انجام گرفته است. در این تحقیق، ضمن آشکارسازی توزیع مکانی زمین‌لغزش‌های فعال در منطقه مورد مطالعه، با

-
- 1 Gabriel
 2 Goldstein
 3 Zebker
 4 Massonnet
 5 Feigl
 6 Fruneau
 7 Rott
 8 Kimura and Yamaguchi
 9 Nagler
 10 Berardino
 11 Colesanti
 12 Wasowski
 13 Farina
 14 Hilley
 15 Singhroy and Molch
 16 Strozzi
 17 Bovenga
 18 European Space Agency's
 19 Riedel
 20 Walther
 21 Liu
 22 Agostini
 23 Bovenga
 24 Wasowski
 25 Nitti
 26 Nutricato
 27 Nutricato

استفاده از روش اینترفرومتری تفاضلی، میزان جابجایی ناشی از حرکات زمین‌لغزش‌ها در فاصله زمانی زوج تصاویر راداری پردازش شده نیز محاسبه شده است.

منطقه مورد مطالعه

حوضه آبریز گرمی‌چای با مساحت ۹۴۰ کیلومترمربع در استان آذربایجان شرقی و در فاصله ۴۰ کیلومتری شمال شرقی شهرستان میانه در منتهی‌الیه شرقی ارتفاعات بزرگش واقع شده که از نظر جغرافیایی بین طول‌های ۴۷° و ۴۲° و ۵۴° تا ۴۸° و ۵۴° شرقی ۳۷° و ۲۵° تا ۲۴° عرض شمالی قرار گرفته است (شکل ۱). بلندترین نقطه ارتفاعی منطقه ۳۰۶۹ متر و پست‌ترین آن ۱۰۴۳ متر می‌باشد. مهم‌ترین شبکه زهکشی منطقه رودخانه گرم چای بوده که با جهت شمالی-جنوبی از ارتفاعات جنوبی بزرگش سرچشم‌گرفته و در مناطق پست شمال شرق شهر میانه بعد از طی ۴۰ کیلومتر به رودخانه قزل‌اوزن می‌پیوندد. منطقه مورد مطالعه عمدتاً کوهستانی بوده بطوریکه ۵۲ درصد مساحت منطقه را شیب‌های $۱۶-۴۵$ درصد تشکیل می‌دهد. بر اساس آمار بلندمدت ایستگاه هواشناسی میانه ($۱۳۶۶-۹۰$)، میانگین بارش سالیانه ۲۸۰ میلی‌متر و متوسط دما $۱۳/۵$ درجه سانتی‌گراد ثبت شده است. بر اساس نقشه‌های $۱:۱۰۰۰۰$ زمین‌شناسی کشور، سازندۀای الیگومیوسن و میوسن بیشترین گسترش را در منطقه داشته که از نظر لیتو‌لوژیکی مربوط به سنگ‌های ریولیت، تراکیت (۲۳ درصد) و گنگلومرا و مارن و ماسه‌سنگ (۱۳ درصد) می‌باشند. بر اساس اطلاعات موجود در بانک اطلاعات زمین‌لغزش‌های کشور، نزدیک به ۳۸۰ مورد زمین‌لغزش در این حوضه شناسایی شده است. مطابق اطلاعات موجود در مرکز حوادث غیرمتربقه استانداری آذربایجان شرقی، وقوع زمین‌لغزش‌ها در این منطقه باعث خسارات هنگفتی به مناطق روستایی و زمین‌های کشاورزی اطراف آن‌ها شده است. بر اساس گزارش یادشده، براثر وقوع زمین‌لغزش سال ۱۳۸۴ روستای سوین خسارات کلی دیده بطوریکه بنیاد مسکن و شهرسازی مجبور به اسکان اهالی آن در محل جدیدی شده است. گزارش‌های مشابهی نیز در مورد خسارات وقوع زمین‌لغزش‌ها بر روستاهای تحرق، آرموداق، نی‌باغی، ینگی کندی، ترناب و ... در محدوده حوضه آبریز گرمی‌چای موجود است. از طرف دیگر، از سال ۱۳۸۱ سد گرمی در روی رودخانه گرمی‌چای با حجم مخزن ۴۰ میلیون مترمکعب در حال احداث بوده و از قرار معلوم باقیستی عملیات ساختمنی آن در سال ۱۳۹۳ خاتمه یابد. متأسفانه، در حال حاضر ادامه عملیات اجرایی این سد تحت تأثیر فعالیت زمین‌لغزش مجاور آن متوقف شده است.

شکل ۱: موقعیت حوضه گرم چای در استان آذربایجان شرقی

روش پژوهش

در پژوهش حاضر، آشکارسازی زمین‌لغزش‌های فعال و محاسبه میزان جابجایی آن‌ها در حوضه گرم‌چای میانه به روش پردازش ایترفرومتری تفاضلی با استفاده از تصاویر راداری سنجنده PALSAR ماهواره ALOS در مدد بالاگذر^۱ صورت گرفته است.

تصاویر راداری موردنیاز از طریق ارائه پروپوزال پژوهشی به سازمان فضایی اروپا(ESA) و جلب موافقت آن‌ها تهیه گردید. بررسی مشخصات تصاویر راداری موجود برای محدوده حوضه گرم‌چای میانه و سفارش آن‌ها با برنامه EOLI-SA صورت گرفت. درنتیجه آن، تعداد ۶ تصویر راداری از سنجنده PALSAR انتخاب و سفارش داده شد(جدول ۱). مراحل مختلف پردازش ایترفرومتری راداری تفاضلی به منظور آشکارسازی زمین‌لغزش‌ها و محاسبه میزان جابجایی آن‌ها با استفاده از نرم‌افزار SARscape 4.4 مطابق فلوچارت موجود در شکل(۲) انجام گردید. در همین راستا، ابتدا تصاویر راداری جهت پردازش ایترفرومتری به فرمت SLC^۲ تبدیل شدند. سپس به منظور ثبت هندسی تصاویر، یکی از آن‌ها به عنوان تصویر مرجع^۳ و سایر تصاویر به عنوان تصاویر تابع^۱ در نظر گرفته شدند. از طریق ترکیب

^۱Ascending

^۲Single look complex

^۳Co-registration

^۴Master

دو تصویری که نسبت به هم به طور دقیق ثبت هندسی شده‌اند یک اینترفوگرام از حاصل ضرب هر پیکسل تصویر اول در مزدوج مختلط^۲ تصویر دوم ساخته می‌شود. در ادامه، اینترفوگرام تفاضلی از طریق حذف فاز رفرنس بر اساس مدل رقومی ارتفاعی منطقه تهیه شد. بهمنظور بهبود نسبت فاز سیگنال به نویه^۳ (SNR) اینترفوگرام تهیه شده، از فیلتر تطبیقی گلدشتاین استفاده شد. نقشه همدوسی^۴ نیز که شاخصی از کیفیت انترفوگرام بوده در این مرحله تهیه گردید. در ادامه فرایند پردازش، مرحله اصلاح فاز^۵ با استفاده از روش (Delaunay MCF^۶) صورت گرفت. بهمنظور تبدیل صحیح فاز اصلاح شده به مقادیر ارتفاعی و محاسبه میزان جابجایی سطح زمین، حتماً لازم است تا مرحله پایش^۷ یا تسطیح مجدد^۸ فاز اجرا گردد. اجرای این مرحله باعث می‌شود تا خطاهای احتمالی مداری تصحیح شده و مقدار انحراف^۹ فاز محاسبه گردد تا از این طریق، مقادیر فاز مطلق به دست آید. البته این کار باعث حذف حالت پله‌ای^{۱۰} فاز نیز خواهد شد (اسکانیو و همکاران، ۲۰۱۳؛ فابیانو و همکاران، ۲۰۱۴). اجرای این پروسه از طریق نقاط کنترل زمینی^{۱۱} (GCP) به تعداد ۳۵ مورد و مدل رقومی ارتفاعی صورت گرفت. آخرین مرحله از پروسه پردازش اینترفورمتری تفاضلی، تبدیل فاز مطلق به نقشه جابجایی و ژئوکد کردن آن است که بر اساس سطح بیضوی WGS84 سیستم تصویر متريک صورت گرفت. در نقشه‌های نهايی مربوط به جابجایی حاصل از پردازش اینترفورمتری تفاضلی، هميشه مقادير مثبت به معنی کاهش فاصله سنجنده تا سطح زمین يا به عبارت ديگر بالآمدگي سطح زمین بوده و مقادير منفي نيز به معنی عكس اين عمل يا همان فروافتادگي سطح زمین در جهت ديد ماهواره^{۱۲} (LOS) تفسير مي‌شوند. شاخص اصلی تفسير اين قبيل نقشه‌ها تغييرات فاز بوده که در قالب تغيير ناگهاني در تن رنگی مشخص ظاهر خواهد شد. در همين راستا، مقادير مثبت تغييرات فاز سیگنال راداري با تن رنگی قرمز و کاهش ارتفاع با تغييرات تدریجي تن رنگی آبي نشان داده می‌شوند (راهنمای تکنيک اينترفورمتری-آژانس فضائي اروپا، ۲۰۰۷). با توجه به اينکه هيجونه اندازه‌گيري مستقيم از ميزان جابجایی سطوح گسيخته شده در منطقه موردمطالعه موجود نبود، لذا ارزیابی دقت نتایج تحقیق حاضر از طریق پیمايش زمینی با استفاده از GPS و همپوشانی نتایج با برنامه-Google Earth صورت گرفت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۱: مشخصات تصاویر راداری سنجنده PALSAR مورد استفاده

Mission	ALOS	ALOS	ALOS	ALOS	ALOS	ALOS
Sensor	PALSAR	PALSAR	PALSAR	PALSAR	PALSAR	PALSAR

¹Slave² complex conjugate³ Signal to noise ratio⁴ Coherence map⁵ Phase Unwrapping⁶ Delaunay Minimum Cost Flow⁷ Refinement⁸ Re-flattening⁹ Offset¹⁰ Ramp¹¹ Ground Control Point¹² Line Of Sight

Date	۲۰۰۷	پنجم جولای ۲۰۰۷	پنجم اکتبر ۲۰۰۷	دهم جولای ۲۰۰۹	دهم اکتبر ۲۰۰۹	۱۳ جولای ۲۰۱۰	۲۸ نوامبر ۲۰۱۰
Track	۵۷۶	۵۷۶	۵۷۶	۵۷۶	۵۷۶	۵۷۶	۵۷۶
Orbit	۷۶۹۸	۹۰۴۰	۱۸۴۴۴			۲۳۸۰۲	۲۵۸۱۵
Swath	۴۳/۳	۴۳/۳	۴۳/۳	۴۳/۳	۴۳/۳	۴۳/۳	۴۳/۳
Frame	۷۴۰	۷۴۰	۷۴۰	۷۴۰	۷۴۰	۷۴۰	۷۴۰
Pass	A	A	A	A	A	A	A
Product	PSR-FBD ^۱	PSR-FBD	PSR-FBD	PSR-FBD	PSR-FBD	PSR-FBD	PSR-FBD
Level	۱/۱	۱/۱	۱/۱	۱/۱	۱	۱	۱/۱

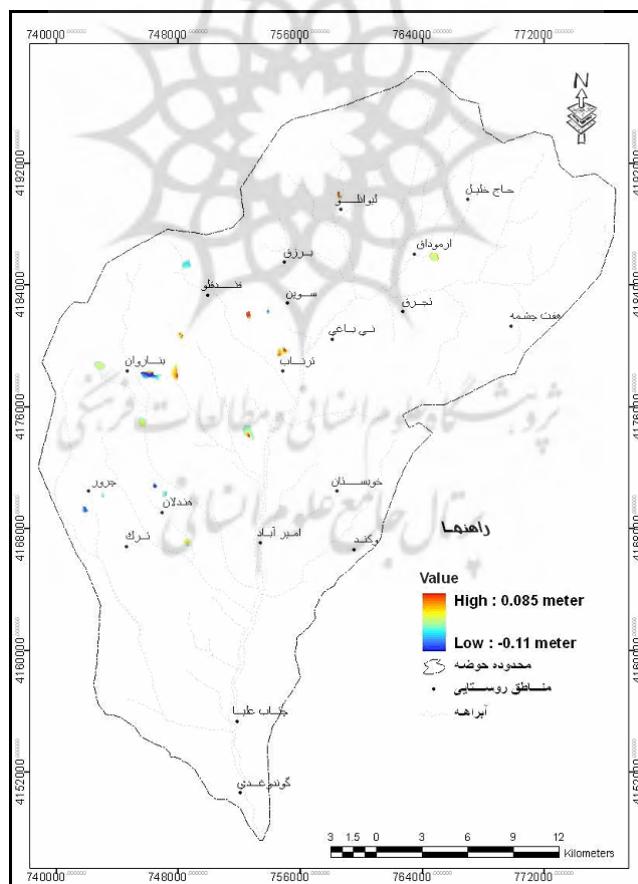
شکل ۲: فلوچارت پردازش اینترفرومتری تفاضلی

نتایج

نتایج پردازش اینترفرومتری تفاضلی زوج تصویر راداری(پنجم جولای تا پنجم اکتبر سال ۲۰۰۷) که مطابق با ۱۳ تیر تا ۱۳ مهرماه ۱۳۸۶ هجری شمسی بوده در قالب توزیع مکانی مناطق لغزشی همراه با مقادیر جابجایی صورت

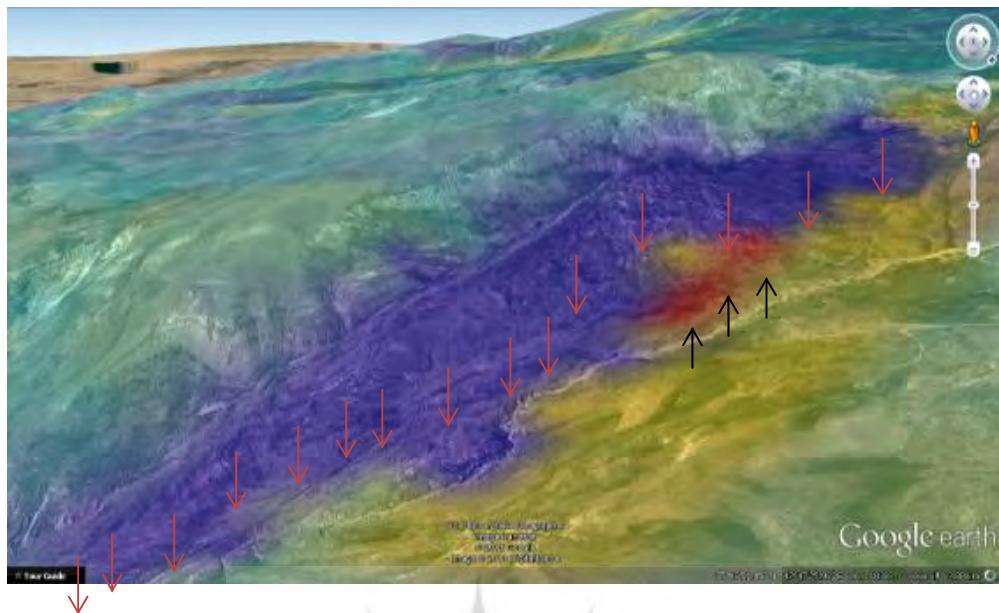
^۱ Fine Beam Dual polarization

گرفته در سطح آن‌ها در شکل ۳ نشان داده شده است. مطابق اطلاعات موجود در این تصویر، در مجموع ۲۰ توده لغزشی در حوضه آبریز گرمی چای میانه در بازه زمانی ۹۲ روزه شناسایی گردید. از نظر توزیع مکانی، این مناطق بیشتر در نیمه غربی رودخانه گرمی چای در شبیه‌های شرقی و جنوب شرقی (به ترتیب ۲۸ و ۲۶ درصد) گسترش داشته و بزرگ‌ترین آن‌ها مربوط به توده لغزشی است که در مجاورت روستاهای قیرخ بولاق و بنواران، علی بیگلو و اووزال و روستای اوین است. این توده لغزشی حدود ۴۳ هکتار مساحت داشته و از نوع چرخشی می‌باشد (شکل ۴). بیشترین مقدار جابجایی صورت گرفته در سطح این توده لغزشی بوده بطوریکه بیشترین مقدار فروافتادگی در سطح آن به میزان ۱۱- سانتیمتر محاسبه شده است. سایر مناطق ناپایدار به صورت نامنظم در قسمت‌های شمال و جنوب حوضه گرمی چای گسترش یافته است. توده لغزشی مابین روستای آرموداق، بسیط (شکل ۵) و مناطق لغزشی نواحی مجاور روستاهای قره حاجیلو، شمال ترتاب را می‌توان به عنوان نمونه ذکر کرد. نکته قابل توجه این است که اکثر زمین‌لغزش‌های شناسایی شده در این بازه زمانی، در مجاورت شبکه رودخانه‌ای قرار داشته و توزیع مکانی آن‌ها نشان می‌دهد که قسمت عمده مناطق شناسایی شده منطبق با زمین‌لغزش‌های قبلی است. به عبارت دیگر، برخی زمین‌لغزش‌های قدیمی در منطقه همچنان فعل هستند. بیشترین مقدار جابجایی محاسبه شده در این بازه زمانی حدود ۸/۵ سانتیمتر بوده و منطبق با انباستگی مواد در پای دامنه- ها و داخل بستر رودخانه‌های است که می‌توان آن‌ها را به ترتیب در قالب لغزش واپزه‌ای^۱ و جریانات واریزه‌ای^۲ قرارداد.

شکل ۳: نقشه مناطق ناپایدار و میزان جابجایی آن‌ها در حوضه گرم چای به روش اینترفرومتری تفاضلی زوج تصویر
داداری سال ۲۰۰۷

1 Debris Slide 2 Debris Flow

شکل ۴: توده لغزشی مجاورت روستاهای اوین و بناوران در Google Earth ، جهت فلش‌ها نشانگر امتداد جابجایی توده لغزشی است

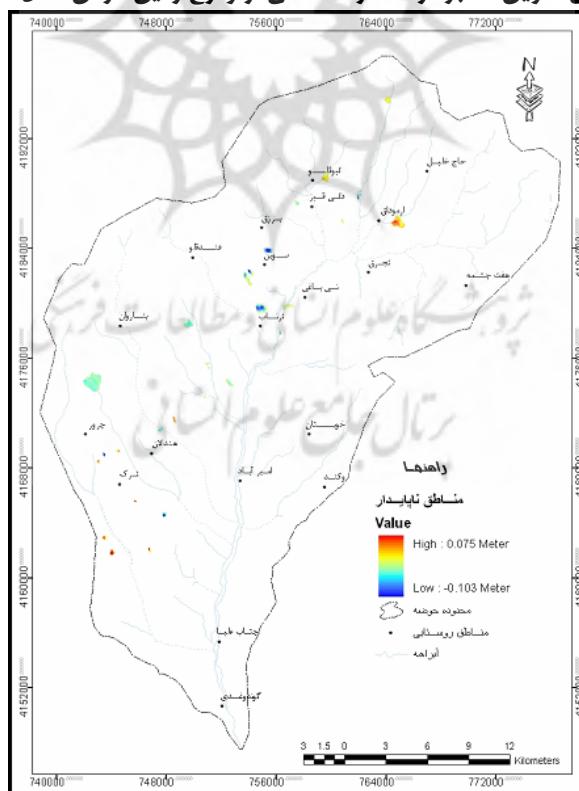
شکل ۵: موقعیت و میزان جابجایی زمین‌لغزش شرق روستای آرموداق بر روی Google-Earth، جهت فلش‌ها نشانگر امتداد جابجایی توده لغزشی است

نتایج پردازش ایترفومتری تفاضلی زوچ تصویری سال ۱۴۰۹ (دهم جولای تا دهم اکتبر) که مطابق با ۱۹ تیر و ۱۸ مهرماه سال ۱۳۸۸ بوده تعداد ۲۵ مورد زمین‌لغزش فعال در بازه زمانی ۹۲ روزه در حوضه آبریز گرمی‌چای میانه نشان داده است(شکل ۷). توزیع مکانی زمین‌لغزش‌های شناسایی شده نشان می‌دهد که قسمت عمده این مناطق در نیمه غربی رودخانه گرمی‌چای در شیب‌های شرقی و جنوب شرقی گسترش یافته‌اند. مشاهدات میدانی نشان داد که اکثر آن‌ها منطبق با مناطق لغزشی قدیمی هستند و جابجایی‌های صورت گرفته در سطح این لغزش‌ها دلالت بر فعال بودن آن‌ها دارد. به عنوان مثال می‌توان به لغزش‌های موجود در مجاورت روستا قره حاجیلو، بسیط و آرموداق، شمال علی بیکلو و لغزش موجود در مجاورت روستای برق و شمال روستای ترنب اشاره کرد. میزان جابجایی مناطق ناپایدار در حدود ۵/۷ + سانتیمتر بالاًمددگی بوده است. یکی از مهم‌ترین مناطقی که در این بازه زمانی جابجا شده، توده لغزشی بزرگی است که در نزدیکی روستای سوین واقع شده است. جابجایی محاسبه شده در سطح این توده گسیخته شده $10/3 - 10/3$ سانتیمتر

پایین‌افتدگی یا کاهش ارتفاع در محل زخمه لغزش را نشان می‌دهد. مطابق اطلاعات حاصله از روستاییان منطقه معلوم گردید که شروع فعالیت آن سال ۱۳۸۴ بوده است. در اثر وقوع آن، روستای سوین خسارات کلی دیده (شکل ۶) بطوریکه بنیاد مسکن استان آذربایجان شرقی مجبور شده روستا سوین را به نقطه دیگری انتقال دهد و هم‌اکنون اهالی آن در روستای سوین جدید سکونت دارند.

شکل ۶: نمایی از روستای سوین که براثر خسارات ناشی از وقوع زمین‌لغزش سال ۱۳۸۴ متوجه شده است

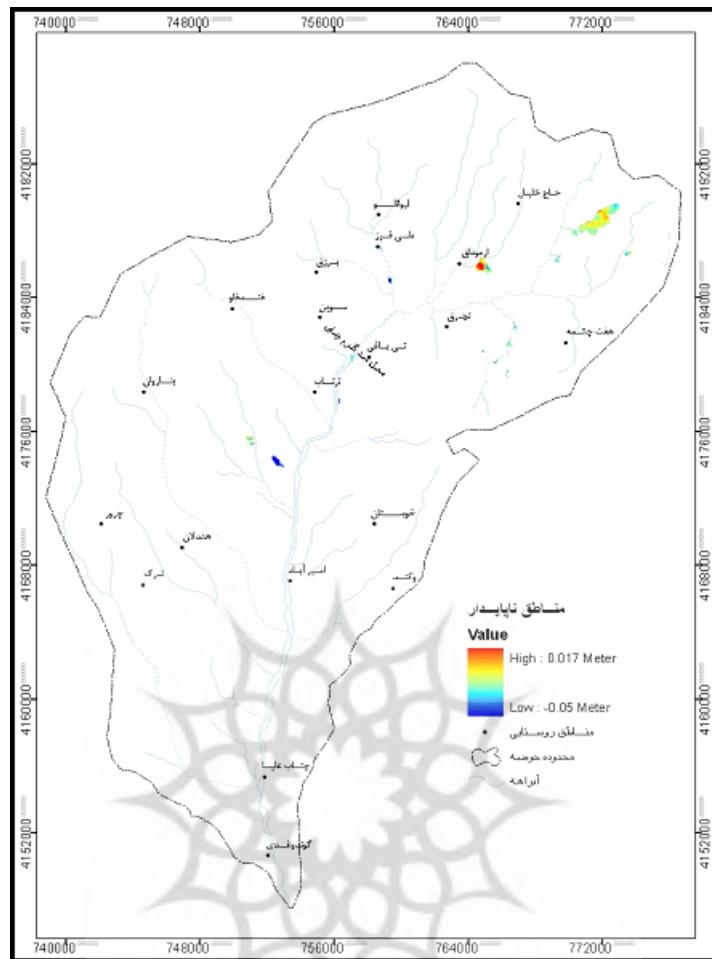
شکل ۷: نقشه پراکنش زمین‌لغزش‌ها و میزان جابجایی آن‌ها بر اساس پردازش ایترفرومتری تفاضلی زوج تصویر راداری سال ۲۰۰۹

توزیع مکانی زمین‌لغزش‌های شناسایی شده حاصل از پردازش زوج تصویر راداری مربوط به ۱۳ جولای و ۲۸ نوامبر سال ۱۳۸۹ تا ۲۰۱۰ (۲۲ تیرماه همان سال) به روش اینترفرومتری تفاضلی و میزان جابجایی آن‌ها در شکل ۹ ارائه شده است. نتایج بدست آمده در این قسمت در مقایسه با دو بازه زمانی قبلی تفاوت‌های قابل توجهی را نشان می‌دهد: اولاً اینکه توزیع مکانی نقاط جابجا شده برخلاف دو زوج تصویر قبلی، عمدها در نیمه شرقی و مناطق بالادست رودخانه گرمی چای گسترش داشته ثانیاً برخی از زمین‌لغزش‌های که دو دوره قبلی فعال بودند، در این دوره تعییراتی در سطح آن‌ها مشاهده نگردید. ثالثاً، میزان جابجایی محاسبه شده در این بازه ($+1/7$ تا $-5/1$ سانتیمتر) در مقایسه با دو دوره قبلی کمتر است. زمین‌لغزش‌های شناسایی شده در دامنه‌های مشرف به مسیلهای رودخانه گرمی چای واقع شده‌اند. سایر مناطق لغزشی جدید در مسیلهای مجاور روستای حاج یوسفلوی علیا در نیمه شرقی رودخانه گرمی چای توزیع یافته‌اند. مناطق لغزشی مجاور روستای بسیط و دلی قیز تنها نقاط لغزشی هستند که در دو بازه زمانی قبلی نیز مشاهده شده بودند.

نکته قابل ذکر در این دوره، آنمالی‌های مشاهده شده در دامنه‌های مشرف بر محل احداث سد گرمی چای میانه بوده که در نتایج حاصله به صورت مناطق ناپایدار به نظر می‌رسیدند. در حالی که کنترل صحرایی این مناطق نشان داد که تغییرات فاز شناسایی شده در این قسمت‌ها به خاطر دستکاری‌های بوده که در جریان احداث سد بر سطح دامنه‌ها تحمیل شده است و نبایستی آن‌ها را با گسیختگی ناشی از وقوع زمین‌لغزش‌ها اشتباه گرفت. با این وجود، یک قسمت از تغییرات فاز مشاهده شده در این ناحیه مربوط به توده لغزشی تقریباً بزرگی است که در مجاورت محل احداث سد واقع شده و در بازدیدهای صحرائی نیز معلوم شد این توده لغزشی در حال حاضر نیز فعال می‌باشد. بطوريکه فعالیت و جابجایی آن خساراتی را بر ساختمان‌های موجود در محل کارگاه سد وارد ساخته است (شکل ۸). میزان جابجایی در سطح این توده لغزشی بر اساس نتایج پردازش اینترفرومتری تفاضلی زوج تصویر راداری سال ۲۰۱۰ در بازه زمانی ۱۳۸ روزه $-3/5$ سانتیمتر محاسبه شده است.

شکل ۸: تناوبی از لایه‌های مربوط به حرکات سطحی توده لغزشی مجاور سد گرمی چای میانه

شکل ۹: نقشه پراکنش زمین‌لغزش‌ها و میزان جابجایی آن‌ها بر اساس پردازش اینترفرومتری تفاضلی زوج تصویر راداری سال ۲۰۱۰

بحث و نتیجه‌گیری

در تحقیق حاضر از روش پردازش اینترفرومتری تفاضلی (DInSAR) جهت شناسایی مناطق ناپایدار دامنه‌ای و محاسبه میزان جابجایی آن‌ها در حوضه آبریز گرمی‌چای میانه استفاده شد. نتایج این تحقیق نشان داد که برخی دامنه‌های حوضه آبریز گرمی‌چای همچنان ناپایدار بوده و انطباق موقعیت مکانی زمین‌لغزش‌های شناسایی با برخی مناطق لغزشی قدیمی بیانگر فعال بودن پهنه‌های لغزشی پیشین منطقه است. از نظر توزیع مکانی، مناطق لغزشی شناسایی شده عمدتاً در مجاورت شبکه زهکشی حوضه قرار داشته و این امر ضمن اشاره به تأثیر شبکه زهکشی در وقوع ناپایداری دامنه‌ای، در ارتباط با جابجایی و انتقال مواد گسیخته شده به داخل شبکه هیدرولوگرافی و افزایش بار رسوی رودخانه نیز حائز اهمیت است. یافته‌های این تحقیق از طریق مشاهدات صحرایی و تعیین موقعیت مکانی توده لغزشی از طریق GPS و همچنین برخی اندازه‌گیری‌های مستقیم مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج کار نشان داد که همه سطوح لغزشی با دقت بالائی آشکارسازی شده است. بنابراین می‌توان اذعان داشت که روش پردازش اینترفرومتری تفاضلی راداری (DInSAR) روشنی کارآمدی در شناسایی زمین‌لغزش‌ها می‌باشد. داده‌های دورسنجی مایکروویو به دلیل پوشش وسیع تصاویر ماهواره‌ای، بهنگام بودن آن‌ها در کنار پایین بودن نسبی هزینه تهیه آنها نسبت به سایر روش‌های سنتی و رایج در تهیه نقشه زمین‌لغزش‌ها مانند: تفسیر استریوئی عکس‌های هوایی، تاکئومتری، ترازیابی، فتوگرامتری بردکوتاه

ارجحیت داشته و استفاده از این فناوری مخصوصاً برای مناطق وسیع و صعب‌العبور کوهستانی جایگزین مناسبی در مقایسه با روش‌های کلاسیک یادشده خواهد بود.

بایستی یادآور شد که برخی ویژگی‌های ذاتی تصاویر راداری از قبیل: زاویه دید ماهواره، اعوجاجات هندسی، محدودیت امکان اندازه‌گیری تنها در جهت دید ماهواره^۱ (LOS) و پائین بودن میزان همبستگی^۲ به خاطر افزایش طول خط مبنای عمودی، در بعضی مواقع امکان به کارگیری آن را در زمینه آشکارسازی و پایش زمین‌لغزش‌ها محدود کرده است. همان‌طوری که نتایج این تحقیق هم نشان داد مناطق ناپایدار در دامنه‌های شرقی با دقت بالائی نسبت به شبیه‌سازی غربی آشکارسازی شده‌اند. این امر به خاطر استفاده از تصاویر راداری در مدد بالاگذر^۳ بوده است. چراکه در این حالت شبیه‌های غربی بیشتر تحت تأثیر پدیده کوتاه شدگی^۴ قرار دارند. این موضوع در پژوهش فابیانا^۵ و همکاران^۶ (۲۰۱۴) در مطالعه زمین‌لغزش‌های منطقه ایوانسیج^۷ ایتالیا، اسکانیو^۸ و همکاران^۹ (۲۰۱۳) در مطالعه زمین‌لغزش‌های روستای ریساسولی^{۱۰} در ایتالیا، ویگمولر^{۱۱}، استروزی^{۱۲}، دلای^{۱۳} و رایتو^{۱۴} (۲۰۱۲) در سوئیس نیز گزارش شده است. بنابراین تصاویری مورداستفاده بایستی از هر دو مدد پائین‌گذر^{۱۵} و بالاگذر انتخاب شوند (فررتی^{۱۶} و همکاران، ۲۰۰۷).

از آنجایی که تحقیق حاضر بر پایه پردازش ایترفرومتری تفاضلی زوج تصاویر راداری در سه بازه زمانی ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ صورت گرفته است بدیهی است که تنها امکان شناسایی زمین‌لغزش‌های فعال موجود در سه بازه زمانی یادشده مقدور بوده و بنابراین لازم است جهت آشکارسازی زمین‌لغزش‌های قدیمی‌تر از تصاویری متناسب با تاریخ وقوع آن‌ها استفاده گردد.

سپاسگزاری

در تحقیق حاضر، تصاویر راداری PALSAR از سازمان فضائی اروپا تهیه شده است که بدین‌وسیله از مشارکت آن‌ها صمیمانه قدردانی می‌گردد.

منابع:

- Akhondzadeh, M., 2005, *Visualization of land subsidence from petroleum extraction by SAR technique*, Geomatic Congress, Tehran, Iran (In Farsi)
- Akbari mehr, M., M. Motagh, M.A. Sharifi, N. Khavaninzadeh, 2012, *Evaluation of landslide creep in Gougerd slope, northwestern Azerbaijan, using Differential SAR Interferometry and GPS observation*, Scince and Techniques of Surveying, Volum2. Thehran, Iran. (In Farsi)
- Agostini, A., 2012, *The use of different remote sensing techniques for landslide characterization*, PhD thesis, Scuola di Dottorato in Scienze della Terra, Dipartimento di Geoscienze, Università degli Studi di Padova

1 Line Of Sight

2 Coherence

3 Ascending

4 Foreshorthinning

5 Fabiana

6 Fabiana

7 Ascanio

8 Ricasoli

9 Wegmuller

10 Strozzi

11 Delalye

12 Raetzo

13 Descending

14 Ferretti

- Ascanio, R., P. Vannocci, V. Tofani, G., Gigli and N., Casagli, 2013, *Landslide Characterization Using Satellite Interferometry (PSI), Geotechnical Investigations and Numerical Modelling: The Case Study of Ricasoli Village (Italy)*, International Journal of Geosciences, 2013, 4, 904-918 (<http://www.scirp.org/journal/ijg>)
- Bovenga, F., Wasowski, J., Nitti, D.O., Nutricato, R., Chiaradia, M.T. 2012, *Using COSMO/SkyMed X-band and ENVISAT C-band SAR interferometry for landslides analysis*. Remote Sensing of Environment, 119, 272-285 www.elsevier.com/locate/rse
- Brardinoni, F., O. Slaymaker, M.A. Hassan, 2003. *Landslide inventory in a rugged forested watershed: a comparison between air-photo and field survey data*. Geomorphology 54, 179–196
- Colesanti C, J. Wasowski, 2006, investigating landslides with spaceborne Synthetic Aperture Radar (SAR) Interferometry. Eng Geol88(3-4):173–199
- Cruden, D., D.J. Varnes, 1996. *Landslide types and processes*. In: Turner, A.K., Schuster, R.L. (Eds.), *Landslides Investigation and Mitigation, Special Report*, 247. Transportation Research Board, National Academy of Sciences, Washington D.C, pp. 36–75.
- Dai, F. C., C.F. Lee, and Y. Y. Nagai, 2002. *Landslide risk assessment and management: an overview*, engineering geology, 64(1): 65-87
- Dehghani, M., M.J., Valadanjoz, B. Parsons, T. Weight, 2006, *land subsidence evaluation of north-western part of Mashhad by INSAR technique*, 26th Iranian's Geology Cong.(In Farsi)
- East Azarbaijan Governor's Office of Disaster Management archive, 2013, *Landslide reports of Garmi Chai basin*(In Farsi)
- ESA(European Space Agency), 2007, *INSAR principles: Guidelines SAR Interferometry processing and interpretation, part B*, TM-19
- Fabiana, C., F. Ardizzone, R. Castaldo, P. Lollino, P. Tizzani, F. Guzzetti, R. Lanari, M. G. Angeli, F. Pontoni and M. Manunta, 2014, *Enhanced landslide investigations through advanced DInSAR techniques: The Ivancich case study, Assisi, Italy*, Remote Sensing of Environment Volume 142, 25 February 2014, Pages 69–82
- Farina P, D. Colombo, A. Fumagalli, F.Marks, S. Moretti, 2006, *Remote Sensing techniques for landslide risk analysis: outcomes from the ESA-SLAM project*. Eng. Geol. 88:200–217
- Ferretti, A., Savio, G., Barzaghi, R., Borghi, A., Musazzi, S., Novali, F., Prati, C. and Rocca, F., 2007, "Submillimeter Accuracy of InSAR Time Series: Experimental Validation," *Geoscience and Remote Sensing, IEEE Transactions on*, vol. 45, pp. 1142-1153
- Fruneau B, J. Achace, C. Delacourt, 1996, *Observation and modeling of the Saint-Etienne-de Tine'e landslide using SAR interferometry*. Tectonophysics 265(3-4)
- Gabriel, A.K., R.M. Goldstein, H.A. Zebker; 1989. *Mapping small elevation changes over large areas: differential radar interferometry*. J. Geophys. Res. 94, 9183-9191.
- Gozalpour, B., M. Motagh and M. Momeni, 2010, *The application of InSAR technique for investigating mass movement in Semiroom, Southeast Iran*, American Geophysical Union, Fall Meeting 2010, abstract #NH23A-1425
- Guzzetti,F.,2000,*Landslide fatalities and the evaluation of landslide risk in Italy*, Engineering Geology,58(2):89-107
- Hong, Y., R. F. Adler, and G. Huffman, 2007, *An Experimental Global Prediction System for Rainfall-Triggered Landslides Using Satellite Remote Sensing and Geospatial Datasets*, IEEE T. Geosci. Remote, 45, 1671–1680
- Karam, A.,2001,*Quantitive modelling and landslide risck zonation in faulted Zagros,case study: Sarkhon basin in Char-Mahal-e- Bakhteyari*, PhD thesis,Physical Geography, Tarbiat Modarres university(In Farsi)
- Khavaninzadeh, N., 2011, *Using RADAR Interferometry for landslide studying*, MSc thesis, techniqual Faculty, Tehran University, Iran(In Farsi)
- Khavaninzadeh, N., M. Motagh, M. Sharifi and S. Alipur, 2010, *C-band and L-band InSAR for recognition and monitoring of landslides in Taleghan, Central Iran*, American Geophysical Union, Fall Meeting 2010, abstract #NH23A-1424
- Komakpanah, a., S. Montazam, A. Chodani, 1995, *Landslide and review of Iran's landslides, Volum 1*, International Institute of Earthquake Engineering and seismology(In Farsi)
- *Landslide Database of Iran*, 2013, *Landslide reports archive in department of Natural Resources and Watershed Management in East Azerbaijan, Tabriz, Iran*(In Farsi)

- Liu, P., Z. Li, T. Hoey, C. Kincaid, J. Zhang, Q. Zeng, J.P. Muller, 2011, Using advanced InSAR time series techniques to monitor landslide movements in Badong of the Three Gorges region, China. International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation, www.elsevier.com/locate/jag, doi:10.1016/j.jag.2011.10.010
- Massonnet A. and G. Feigl, 1998, Radar interferometry and its application to changes in the earth's surface, *Reviews of Geophysics* **36** (4) (1998), pp. 441–500.
- Moradi, H.R., M. Mohamadi, H.R. Pourghasemi, 2012, *Mass movements with emphasis to landslide occur analysis by quantitative methods*, 1th edition,, SAMAT publication, Iran (In Farsi)
- Parsaei, L. And S. Alimohamadi, 2012, *Landslide in Iran*, 1th edition, Jahade-e Daneshghahi publication, Iran (In Farsi)
- Riedel, B., A. Walter, 2008, InSAR processing for the recognition of landslides, *Advances in Geosciences, Adv. Geosci.*, 14, 189–194, www.adv-eosci.net/14/189/2008/
- Rostaei, Sh. M. Rostaei, M. A. Sharifikia and J. Yarahmadi, 2013, Application of Differential Synthetic Aperture Radar Interferometry (D-InSAR) for detection and monitoring of landslides, *Journal of Watershed Engineering and Management*, Volume 5, Issue 3, 2013, Pages 190-198 (In Farsi)
- Singhroy, V., and K. Molch, 2004a. Characterizing and monitoring rockslides from SAR techniques. *Advances in Space Research*, 33, 290-295.
- Strozzi, T., P. Farina, A. Corsini, C. Ambrosi, M. Thüring, J. Zilger, A. Wiesmann, U. Wegmüller, C. Werner, 2005. Survey and monitoring of a landslide displacements by means of L-band satellite SAR interferometry. *Landslides*, 2, 193-20
- Van Westen, C., N. Kerel, M. Damen, M. Lubsynska, 2009, *Multi-hazard risk assessment: guide book*, Enschede, The Netherlands, ITC, www.itc.nl
- Wegmüller, V., T. Strozzi, R. Delaloye, H. Raetzo, 2012, *Landslide mapping in Switzerland with ENVISAT ASAR, Gamma Remote Sensing*, 3073 Gümligen, Switzerland, <http://www.gamma-rs.ch>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرستال جامع علوم انسانی